

Kelemen Albert.

(1844—1912.)

Irta: Ürmösi Kálmán.

1912 április hó 26-án repült szét, ha nem is a nagy, de a mi kis világunkra nézve a szó valódi értelmében lesújtó, mérhetlen veszteséget jelentő ama gyászhir, hogy Kelemen Albert marosvásárhely — marosszentkirályi lelkes, maroskőri esperes meghalt. Váratlan és meglepő s énnélfogva annál fájdalmasabb volt mindnyájunkra a veszteség, mert ha egy pár év óta betegeskedett is, de állapota annyira javultnak látszott, hogy már-már teljes felépülését reméltük s e reményben nyugodtan tekintettünk a jövő elébe. Mikor azonban bizonyosokká lettünk a kérlelhetetlen valóságról, mikor reményeink megsemmisülése kétségtelenné vált: nemcsak a szorosabb értelemben vett család hullatta a veszteség feletti fájó könnyeket, hanem mi, a pályatársak, mi, a vezérünket vesztett egyházkör tagjai, akik az ő szeretetének meleg sugarai érzetében egykor oly nyugodtak, oly boldogok valánk s most, mint a megrémült tanítványok a Gethsemáné kertben s még inkább az olajfák hegyén, kétségbeesetten gondoltunk a vigasztalan jövőre!

Mint mikor egy gondos édes atyát vesztenek el a szerető gyermekek, vagy a csaták tüzeiben edzett s mindig biztos győzelmet arató hadvezér dől ki a sereg éléről: úgy éreztük magunkat nemcsak az első pillanatokban, hanem azulán is, míg a kötelességérzet magunkhoz nem térített s nem hallók a szőzatot: mit álltok itt összedugott kezekkel, nézván az égre? Ekkor ébredtünk tudatára annak, hogy szeretett vezérünknek nyomába kell lépünk!

bátran s habár nem lehetünk is az ő szakavatott munkájának oly gyakorlott folytatói, de igyekezzünk az erős akarat által méltók lenni hozzá, ki példát adott nekünk arra, hogy miként kell az elvállalt munkát teljesíteni.

Bár a napilapok s folyóirataink megörökítették hátsábjaikon az elhunyt temetését, mégis pár szóval legalább e helyen is megörökítendőnek tartom. A temetés külső fénye, az idő is kedvező lévén, valóban méltó volt nagy halottunkhoz. Nemcsak mi, a Maroskör belső emberei s egyházközségeink számos tagja voltunk ott, hanem részt vett abban Marosvásárhely lakossága osztály- és felekezeti különbség nélkül. A különböző hivatalok vezetői, felekezetek papjai, a marosvásárhelyi házi ezred tisztjei s a katonai iskola tanárai majdnem összeségükben. Ott voltak a mlgs és főt. E. K. Tanács képviselőiben dr. Boros György egyh. főjegyző és Vári Albert kolozsvári kollégiumunk hittantanára.

A háznál imát mondott e sorok írója, mint az elhunynak hivatali társa s az iskolai élettől fogva mindig jó barátja. Ugyan a háznál rövid szavakban bár, de sokat mondva, méltatta érdemeit Vári Albert; a sirnál pedig dr. Boros György egyh. főjegyző és Fazakas Lajos nyárádszentmárton-csikfalvi lelkész, közügyigazgató beszéltek lelkesedéssel, míg a körüli tanítók gyászdala bezárta a halotti szertartást s ezzel a közönség őszinte könnyhullatása közben visszaadatott a földnek, ami a földé volt s azután elkisértük az üresen maradott lakba a mindenikünk között legnagyobb vesztést, a bus özvegyet, akinek e pillanattól fogva százszorta nagyobb szüksége van az Istenben való hitre és bizalomra, hogy az az üres hajlék, a hol eddig oly nagy sokasága a gyermekeknek tette élénkké és pezsgővé az életet, most az ő némaságával nehogy boros gondolatokat s érzelmeket keltsen a lélekben.

És most lássuk lehető rövidséggel, hogy ki volt Klemen Albert s mit veszítettünk benne? Életrajzi adatai a következők. Született Marosszentkirályon 1844 nov. 4-én, szülői voltak Kelemen István, akkor marosszentkirály—marosvásárhelyi, később nyárádszentlászlói s végül sza-

bédi lelkész és egyházköri jegyző, édes anyja Kádár Anna, akit már gyermekkorában elvesztett. Édesatyja második házasságával mostohaanyai kézre jutott tehát, de ez ellen panaszt soha sem hallottam tőle, noha gyakori együtt-létünk alatt sok mindent s így életsorsunk különböző. részleteit is el-elbeszéltek egymásnak bizalmasan. Ellenben sokszor elbeszélte a gondos és tapintatos édes apának oktatásait, amelyekkel a már ifjúvá serdült s később az életpályára lépett, majd megnősült s még tapasztalatlan ifjút ellátta s bevezette, mint egy meghitt barát az élet ama rejtélyeibe, amelyek oly sokakat, akik kellő vértzet nélkül s hiányos felszereléssel indultak neki az útnak, döntöttek s döntenek veszedelembé s vágják ketté az életpályát, jóval a véghatár elérése előtt. Meglátszott rajta egész életén keresztül, hogy az édes apa intelmei termő talajra találtak az ő lelkében, mert mindig józan mérséklet nyilvánult meg eljárásaiban, szavaiban és tetteiben.

Tanulását, mint a legtöbb székely fiu, ő is Székelykeresztúron kezdte s az ottani rendszer benne is hamar kifejtette az önállóságot, amelyre különben is hajlama volt. Már a harmadik gimnázialis osztályban tanítványai voltak a diákszámban levő tanulónak s megkezdődött a legbiztosabb módszer: a tanítva tanulás. Majd következett a légációba járás s ezzel hozzászokott jó idejében az ifju a nyilvános szerepléshez, amely annyira kifejtette az öntudatosabb bátorságot, hogy az az egész életén át meglátszott a székelykeresztúri iskola tanulóin. Különösen kifejtette ez a papi pályára való hajlamot s bizony tán onnan került ki a legtöbb papja anyaszentegyházunknak.

Kelemen Albert gimnázialis tanulását kolozsvári főtanodánkban folytatta s fejezte is be 1863-ban, amikor érettségi vizsgát tett, bár ez akkor nem volt kötelező azokra nézve, akik papi pályára léptek. Ő pedig odalépett valódi hivatással és a pálya iránti előszeretettel. Már az 1863—64-ik tanévben, mint papnövendék az akkori idők szokása szerint az elemi osztályok köztanítója lett 42 fr. évi fizetés mellett. Itteni sikeres működése után előlépett a gimnázialis alsó osztályok köztanítójává s fizetése már 63 fr.-ra emelkedett. Boldog idők, amikor ily állá-

son is örömmel kapott az ifju s boldog volt, ha elnyerhette! Ma? De ne beszéljünk erről...

1867 február havában letette a papi szigorlatot is és már 1868-ban édes apja örökében a maroszentkirály—marosvásárhelyi egyházközségben találkozunk vele, mint rendes lelkészszel. Itt is maradt mind végig, nem bántotta lelkét a nagyobb egyházközségbe való előlépés vágya. Mindössze annyi változás történt életében, hogy Maroszentkirály elnéptelenedvén, ellenben Marosvásárhelyen a népesség beköltözések által fokozatosan szaporodván, szükségesnek mutatkozott, hogy a lelkész beköltözzék Marosvásárhelyre, ami annál könnyebben megvalósítható lett, mert a boldog emlékü Dersi János nagyalapítónk több házat hagyott az egyházközségnek s egyet megnevezetten lelkészi laknak.* Tehát 1895-ben beköltözött Marosvásárhelyre a két egyházközség közös lelkésze s azóta innen járt Szentkirályra a megszabott időkből üstentiszteletek tartására.

1876-ban édes apja elhalálózásával köri jegyzőnek választott s nem sokára ezután Farkas György köri esperes helyébe esperesnek. Már mint köri jegyző az elgyengült és beteges esperes helyett ő teljesítette az esperesi teendőket, míg annak 1882 április 24-én történt elhunytával, teljesen átvette s innen számítva 30 éven át vitte e nehéz és sok felelősséggel járó tisztelet közmegnyugvásra s annyira lelkiismeretesen, hogy csakhamar kivívta magának azt a kitüntetést, hogy mindenki mintául tekintette e téren.

Ugyancsak 1876-ban választott meg egyházi tanácsosnak s mint ilyen tagja lett az Egyh. és Zsinati főtanácsnak, valamint az E. K. Tanácsnak is. Ez így volt 1900-ig, amikor életbe lépett az új, úgynevezett képviselői rendszer, amelynek értelmében a régi módon választott egyh. tanácsosok csak a főtanács tagjai lehettek, mert azóta a képv. tanácsnak saját választott tagjai vannak. Ám Kelemen Albert azért majdnem ennek is folyton tagja volt, mert időről-időre újból megválasztott. Megválasz-

* Ma nem ez a papi lakás.

tatott ezek mellett 1894-ben főközügyigazgatónak is, a mint akkor nevezték ez állást, de erről saját feljegyzése szerint, hivatalos értesítést nem kapott. Ez állásra vonatkozó további feljegyzése ez: «az 1900. évben az öt évre szóló általános tisztújításkor a főtanácson feledékenységben maradt az egyh. közügyigazgató megválasztása. De azért vittem újabbi 5 évig.»

Az 1904. évi főtanácson újabbi 5 évre választatott meg 65—1904 főt. sz. alatt, «abban a reményben, hogy e megbízatást szokott buzgalmával fogja teljesíteni.» 1909 szept. 30-án tartott főtanácson újabbi 5 évre ismét megválasztatott, de már egy év múlva betegsége okán kénytelen volt lemondani ezen tisztéről, melyet 16 éven át vitt nagy hűséggel és odaadással.

Tagja volt talán állandóan az oly nagy sikerrel s eredményesen működő főtanácsi bizottságnak is, amelyben bőséges tapasztalatait s közigazgatási képességeit nagy haszonnal értékesítette és így a főtanácsi bizottság, minden egyes tagja lelkiismeretes munkát végezvén benne, láthatólag elősegítette a főtanácsi ügyek gyors lefolyását.

*

Im ez az a keret, amelyben egy hasznos és nagyszabású élet szép csöndesen minden nagyobb hullámvetések nélkül mint egy áldásos folyam, lefolyt. Ő reálalálóan alkalmazható, amit Jézus Ézsaiás prófétától idézve, önmagáról mondott környezetének: *«imé az én szolgálóm, aki nem verseng és nem kiált és nem hallja senki az utcákon az ő szavát»* (Máté 12, 18—20). Mert ő igazán nem beszélt s mi több: nem beszélgetett magáról. Ő tett és hallgatott; mindent elvégzett, még a szoros értelemben vett kötelesség határán túl is, de nem hirdette országnak-világnak; mintha csak neki szólott volna, amit Jézus gyógyításai után egyik-másik meggyógyultnak mondott: *«meqlásd, hogy ne mond meg senkinek!»* Ő igazán nem a mai kor embere volt e tekintetben. Pedig vehetett volna példát sokaktól, akik, ha századrésznit tettek is, mint, amit ő tett, már dobbal-sippal adják hirül a világnak, mintha csak Jeriko falait kellene leontaniok s mintha csak az érdemeivel dicsekvő

farizeust hallanók: böjtölök egy héten kétszer s igazán megadom dézmáját minden marhámnak. És nem jubilált és nem jubiláltatta magát. E tekintetben el volt maradva a világtól. Hiszen manapság már a tiz év betelése valamely hivatalban ok a jubiteumra. Neki elmult a 25, a 30, a 40 esztendeje s még több ennél is s ő még sem ünnepeltette magát. Pedig bizony, ha valakinek igen, neki lett volna oka reá!...

44 évre terjedő papsága idejéből 27-et töltött Marosszentkirályon, 17-et pedig Marosvásárhelyen. Marosszentkirályon akkor még a népesség számszerűleg is megfelelő volt s volt templom, papiház, szóval a papi székhely feltételei megvoltak. Évek folytán azonban a népesség részint halálozás, részint kiköltözés által annyira elapadott, hogy majdnem egy család alkotta az egyházközséget; lesovadt a templom, a papiház s a lelkész hosszas időn át a maga házában volt kénytelen lakni. Építkezni pedig nem volt kinek s bár megvoltak a fedezetre szükséges alapok, helyesebb gazdaság volt a tőkék gyümölcsöztetése s növelése a jövő érdekében. Kelemen Albert Szentkirályon ily számítással gyarapította az egyházközség va gyonát s az különböző cimeken szép összegre szaporodott fel a meglevő fekvőségek mellett.

Beköltöztvén Marosvásárhelyre 1895-ben, itt is az egyházközség vezetőivel, nevezetesen Fekete Gábor és Csongvay Lajos gondnok és pénztárnokkal egyetértően, hozzáfogtak a szervezéshez s később az úgynevezett Kordaház és nagykiterjedésű telek megvásárlása által, habár ez nem készpénzzel történt is, az egyházközség vagyoni emelkedésére biztos alapot tettek le, tekintve Marosvásárhely nagy arányú fejlődését s ezzel kapcsolatosan a telkek árának szemmel látható emelkedését. Még csak az hiányzik, hogy Marosszentkirály Vásárhelylyel politikailag egyesíttessék, ami remélhetőleg csak a közeli jövő kérdése s ekkor a két egyházközség is egyesülve megvalósulhat a minden igaz unitárius forró vágya, most még tán csak szép álma, hogy egy diszes templom kapcsolja össze a szétszórt híveket. Kár, hogy ezt még nem érthette meg Kelemen A., ki oly sokat tett, áldozott s a gyűjtés tekintetében erős mozgalmat indított. Kelemen A. vásárhelyi

papsága alatt majdnem 10 éven át a pénztárnokságot is vitte helyettesképpen s ez idő alatt sokat tett a pénzügyek rendezésére s a vagyoni helyzet szilárdítására.

Igaz, hogy a lelkészi szolgálat mérsékelt volta lehetővé tette sok mellékes munka elvégzését, de az utóbbi években a különböző felsőbb- és alsóbb iskolák unitárius növendékeinek vallásos oktatása nagy mértékben terhelhették itt is a lelkész munkáját. A korábbi időkben pedig, a midőn nem kötötték le s nem vették igénybe minden idejét a lelkészi teendők, annál többet tett, mint köri esperes.

S valóban a legtöbb eredményt felmutató munkát e téren végezte 30 éven át. Mint kedves gyermekét forró szeretettel öleli magához az édes anya s minden áldozatra kész annak boldogulásáért a gondos apa: úgy nem tartott semmi fáradságot terhelőnek Kelemen A. magára nézve, csakhogy esperesi tisztében mintaszerűen járhasson el s hogy ezen állásában azzá váljék, amit ez állás megkövetel attól, a ki betölti. Ez a szerve egyházunknak annyira fontos közigazgatásilag, mint az egészségnek a levegő. Jó esperesek jó közigazgatást, jó közigazgatás pedig virágzó egyházat jelentenek. Az esperes az, az egyházkörben, ami, mondjuk, az E. K. Tanács az egyházban. Amit egy egyházköri tanács kellene hogy vigyen és végezzen, azt viszi és végzi az esperes egymaga. Tanácsadója a híveknek s tanácsosa felettes hatóságának. Itélkezik elsőfokulag belső emberek és egyházközségek között; végrehajtja a főhatóság rendeleteit; szóval, minden közvetítő kérdés az esperesbe ütközik, általa jut megoldásra.

Kelemen A. amint az esperesi teendőket átvette, legelső dolga volt, hogy az egyházközségek számadásának lélekölő munkáját reformálja, könnyebbé, áttekinthetővé tegye. E végből nyomtatott és pedig egyelőre saját költségén számadási naplói-veket a napi bevételek és kiadások följegyzésére. E mellé számadási ivatek, amelyekbe a rendes bevételi és kiadási tételek szerint, a naplóból az egyszerű bevételek és kiadások összesítve foglaltattak egybe s egy áttekinthetőséggel láthatóvá lettek. A harmadik rovata

volt ennek s ez ma is így van: a pénzvagyon tételesenkénti kimutatása és elhelyezése; a negyedik: a várandóság rovata volt, amely megfelelt a költségvetésnek s ami később azzá is idomult át. Ez az újítás egyelőre, mint minden más, nehezen ment s éppen azok részéről talált ellenállásra, akiknek leginkább kellett volna felkarolniuk; de később rendbe jött a dolog s ma már a többi egyházkörök is jórészt átvették vagy hasonló módon csinálják.

Addig bizony sok nehézséggel ment a számadáskészítés, mert kurátor uramnak vagy volt valami följegyzése a kalendáriumban kiadásairól, vagy nem s e miatt bizony sokszor csak a gondolom s az emlékezőtehetség, mely pedig nem egyszer cserben hagyta, volt az alap, amelyen felépült az egyházközség vagyoni állapotának fokmérője: a számadás, nem egyszer a gondnok esetleg az egyházközség kárára.

Ennek megszüntetését célozta Kelemen A.-nek ezen említettem reformja, amely csakugyan be is vált. Neki itt is, mint minden más eljárásaiban esperesi vezérelve volt a pontosság, hűség és pártatlanság le- és fel egyaránt. Ő szerette Pétert is, Pált is, de legalább szerette az igazságot. Ezért s ez által lett az ő kezében az esperesség az az egészséges szerv, amely, mint langyos eső s mint jótékony napfény áldást árasztott az egyházkörben s így az egész egyházban.

Mint esperes hivatalból is, de választás útján is tagja volt a főtanácsnak s abban mondhatom, mindig jelen volt s részt vett a tanácskozásokon; ott a tárgyalások menetére átgondolt komoly véleményével a törvényhez s törvényes gyakorlatokhoz való ragaszkodásával irányító befolyást gyakorolt és megtörtént, hogy nem egyszer csak maga állott egyedül az egészszel szemben s a győztes, ha már arról lehet szó, mégis ő lett. Így volt ez, hogy más csetről ne szóljak, a közelebbi csókfalvi zsinaton. A főgondnok személyére nézve az egész egy véleményen lévén, felkiáltás által való választást akart a nagy többség, a törvény által előírt titkos választás helyett s mikor már-már belement volna a felkiáltás útján való választásba a főtanács, felszólt Kelemen A. ugyanis, mint egyházi köz-

ügyigazgató s ugyis, mint a törvényes esperes s felszólalására a törvényes úton, tilkos szavazással történt a választás, de annál nagyobb diadallal s nagyobb dicsőséggel, mert minden beadott szavazat Fekete Gábor urra esett s így mégis egyhangú lett a választás!

Egyházi közügyigazgatói tisztében s előbb, mint főközügyigazgató, a régi latinos kifejezés szerint *os ecclesiae* volt, a mi azt a tisztét jelentette, hogy ő a közsónok s főtanácsi tanácskozások előtt az ő vezérlete alatt tisztelgnek a tanácsi tagok az elnökségnél s ő nyitja meg és zárja be a főtanácsokat imával. Ily alkalmakra mondott imái mindig emelkedett szelleműek s keneteseek voltak.

Ennyi s ily széleskörű munkásság mellett irodalmi téren is értékes dolgozatokat hagyott hátra a «Keresztény Magvető» hasábjain. Így a többek közt: *«Egyházközségeink pénzvagyónának kezeléséről s indítvány e tárgyban»*. *«Marosköri vizsgálatról»*. *«Beszéd Derzsi János felett»*. *«Az evangéliom hatalma»*. *«A szentek egyezsége»*. *«Felkö szöntés a Berde serleggel»*. Ezeken kívül önálló füzetben jelent meg: *«A népiskolai vallástanítás jelen állása és célszerű reformja»* című felolvasása, melyet a Dávid Ferenc egyletnek 1886-ban Kolozsvárott tartott közgyűlésében olvasott fel. Ugyancsak a Dávid Ferenc egylet kiadványai között jelent meg *«Tizenkét cikk az unitarizmusról»* című füzetben *«Egyházunk mozgató erői»* című értékes cikke.

Nem hagyhatom említetlen azt sem, hogy mint lelkész-köri alelnök, igen értékes felolvasást tartott a lelkészi teendők sokoldalúságáról a székelykeresztúri lelkész-értekezleten s javasolta a *«lelkészi emlékeztető»* készítését, közhasználatba bocsátását, amit az értekezlet egyhangulag örömmel elfogadott s később az E. K. Tanács is elfogadván, kiküldötte alkalmazás végett a lelkészeknek. Kelemen A.-nek ezt a hasznos és gyakorlati érzékre valló munkáját igazán nem lehet eléggé megbecsülni, főleg kezdő lelkészeknek, de hasznát veszik annak az idősebbek is. Ő még e mellé tette az esperesi emlékeztetőt is, mi által munkája annál teljesebbé lett.

Még egy nevezetes alkotás fűződik Kelemen nevéhez s ez

az *«Egyházszervezeti törvények»* összeállítása. Tudomásom szerint részök van benne Végh Mihály egyházi- és püspöki titkár és dr. Gál Kelemen kollégiumi igazgatótanár afiainak is. Három erős oszlopa egyházunknak, nem csoda, ha derék munkát végeztek. Sajnos, hogy az egyik oszlop idő előtt kidült, de kívánatos lenne egyházunk közérdekében, hogy az *unitárius törvények* újabbak kiadásával bővüljenek, hogy ne csak a szokás és a gyakorlat vezessen, hanem legyenek írott törvényeink minden téren s azokra támaszkodhatnánk.

A Simó János néhai lelkésztiársunk által megalkotott *Unitárius Szószék* létesítésében szintén ott találjuk Kelemen Albertet. Nemcsak egy igen értékes dolgozatával: *«Miben áll a keresztény szív tisztasága?»* gazdagította a különben is tartalmas kötetet, hanem annak szerkesztésében is segítségül volt, amit a szerkesztő előszavában hála köszönettel juttat kifejezésre.

*

Eddig Kelemen Albertről csak úgy szóltam, mint egyházi emberről, de ha csak egy-két szóban is, említést kell tennem róla, mint polgárról, mint hazafiról is, annyival inkább, mert a mi szabadelvű vallásunk megkívánja minden egyes tagjától azt, hogy a haza iránti szent kötelességeket is hiven, áldozó szeretettel teljesíteni igyekezzenek. Ám a hazafiságnak sok alfaja van, melyek között a legbujábbban burjánzó: kiállni a köztérrel s ott ékes, hangzatos, de üres szavakban áradozni s vezetni félre az *«oh nép»-et*. Kelemen Albert nem tartozott az efajta hazafiakhoz. Neki, mint mindenben saját véleménnyel bíró embernek, meg volt a maga meggyőződése, a maga pártállása; de a politikai élet hullámverését messze elkerülte, mint amely tudvalevőleg mindent be szokott piszkolni s amelyben lerántanak bárkit, ha az egy más valakinek útjában áll. Ő nem akart e téren vezér lenni, közkatona volt csak, de olyan, aki helyt áll a kötelesség szavára mindig s nem hátrál, ha tenni kell. Tagja volt a marostordamegyei törvényhatósági bizottságnak több éven át s mint ilyen a szakbizottságokban kivette a maga munkarészt hűségesen.

*

Hátra van még szólnom az elhunyt családi életéről. Első házasságát 1869-ben, tehát lelkészi állomásra lépése után való évben kötötte pusztakamarási Kis Juliánnával. Ezt a nejét hamarosan elvesztette s özvegyen maradt 5 kiskorú gyermekkel. A legsúlyosabb csapás, ami egy érzékeny szívű férjet és apát érhet. De ő 'e súlyos megpróbáltatásban nem csüggedett el, hanem Istenben bízva, újból házasságot kötött 1882-ben szentgericei Gál Katalinnal, szentgericei Gál Zsigmond és Jakab Ágnes leányával. Ebből a házasságból is négy gyermek származott, három fiú és egy leány, a két házasságból tehát kilenc gyermek, hét fiú és két leány. Kisebbik leánya az ő halála előtt három hónappal halt meg, a többiek mind élnek és a legkisebb fiút kivéve, aki a tanulását még nem fejezte be, mindannyian kedvező helyzetben s társadalmi állásban vannak. Közülök egy járásbíró, egy szolgabíró, négy lelkész s leánya Kolozsvárt van férjnél, mint Imre Zsigmond ének- és zenetanár felesége. Elnyi gyermeknek felnevelése és tisztességes állásba helyezése gondolható, mennyi áldozatot kíván a szülőktől az elmaradhatatlan gond mellett! Csak a mindennapi kenyér s az ezzel egybefüggő szükségletek a szülői ház falain belől mit emésztenek fel?! Hát amikor a magasabb szükségletek, a lélek eledelének megszerzésére került a sor, miként tehetett annak eleget egy szerény sorsu unitárius lelkész?! S mindezeket Kelemen Albert lelkiismeretes gonddal és minden zugolódás nélkül tette meg gyermekeivel szemben s állította mindeniket oda, a hová vágya és hajlama vitte.

Hogy ezeket megtehesse, természetesen nagy befolyása volt erre kedvező anyagi helyzete mellett, a mindenben hűséges, gondos feleség, a már bús özvegy, Gál Katalin; aki az első házasságból reámaradt kiskorú árvákat is édes anyai gonddal és szeretettel növelte fel. És itt elmondhatjuk, hogy a mi a legritkább szerencse az életben, Kelemen Albertnek azt adta meg az Isten, hogy t. i. a második házasságát jól találta, mert olyan feleséget kapott (szándékosan használom a feleség szót, a nő helyett), aki szerény igényeket vitt férje házába, akinek

nem a divalüzés, nem az egyletieskedés volt élte feladata, hanem arra törekedett, hogy legyen a szónak valódi értelmében házias gazdasszony, odaadó, hű feleség s gondos édes anya. Ezekkel az igazi női erényekkel építette házát s nevelte gyermekeit, hogy azok legyenek ékességei nemcsak a háznak, hanem hasznos tagjai a hazának és egyháznak.

*

'Az elmondottakból talán kidomborul annyira a Kelemen Albert lelki képe, hogy az felismerhető az ismerősök s megismerhető a nem ismerősök által is. Nem hizelgek ugyan magamnak, hogy sikerült volna épp oly tiszta képelt alkotnom róla, amilyen lelkemben él s amilyen ő a valóságban volt. De ez nem jó akaratomon, hanem lehetőségem fogyatékoságán mult s ez legyen mentsége hiányaimnak az olvasó és az elhunyt boldogult szelleme előtt. Míg azonban ezen előttem s hiszem mindnyájunk által tisztelt alaktól megválnék, összegezem az elmondottakat. Jellemző tulajdonai voltak: kitartó, pontos munkásság hivatalos kötelességeiben. Határozottság a megismert igazság és meggyőződése mellett, *si fractus illabatur orbis*. Mint kormányzó férfi szelid, jézusi szerénység s jánosi szeretet által vezéreltetve. Barátaihoz hű barát, családjában gondos férj és apa s övéiért minden áldozatra kész, a bölcs mérséklet határai között. Ezek a tulajdonok tették őt oly kiváló emberré, hogy az ő emlékezete állni és élni fog s az évek hullámai sem fogják a feledés tengerébe sodorni, mert reá alkalmazható valóban egyik kiváló irónk eme mondása: *a derék nem fél az idők mohától, a koporsóból kitör és eget kér!*...

Az unitárius hitújítás Lengyelországban 1560—1660-ig.*

Irta: Merczyng H. szentpétervári tanár.

A lengyel köztársaság** a XVI-ik százévbén rendkívül nagy birodalom volt, mely az Oderától a Duna és Dnieperig s a balti tengertől a Fekete tengerig terjedt. E területen, mely nagyobb volt, mint a mai német birodalom a vallási renaissance a legnagyobb diadalokat aratta, mert a Jagellok családjából származott utolsó király, Zsigmond Ágoston alatt (1548—1572) e birodalom csaknem teljes vallásszabadságnak örvendett, mi akkor páratlan volt a világon, talán az egy kicsiny Erdélyt kivéve. A hitújítás ugyan már Zsigmond Ágoston elődje, I. Zsigmond uralkodása alatt megindult ez országban, 1520-tól kezdve, nagyobbbrészt lutheri előképek szerint, megindult annyira, hogy e korai időben is találunk egy unitárius hitvallóra. Weygel városi tanácsos nejét, Zalazsowszka Katalint, Krakowban máglyán égették meg. De mindezek a kezdetek még nem haladhattak sokra, mert I. Zsigmond uralkodása alatt a katolikus papság a vallási ügyekre nézve még a kezében tartott Lengyelországban minden hatalmat. Csakis Zsigmond Ágoston király idejében, 1552—1562-ig, 'szüntették meg a rendek a papi tör-

* E folyóiratunk számára is megküldött tört. cikket örömmel közöljük. Merczyng tanár érdekesen világítja meg benne az előttünk ismeretes lengyelországi unitárius hitújítás kezdeteit. Szerk.

** Lengyelországot, ámbár királyai voltak, hivatalosan köztársaságnak nevezték, mivel, amint tudva van, a királyt a lengyelek választották, elméletileg minden szavazásra jogosult, azaz minden nemes szavazatával. Gyakorlatban a választás Lengyelországra természetesen a legnagyobb szerencsétlenség volt.